

PÁL JÓZSEF

A Piarista 300 éve Szegeden

A földrajzi tér és időkeret már a címben pontosan ki van jelölve, s az is, hogy az emberek milyen csoportjáról, helyesebben, milyen emberek csoportjáról lesz szó: Szeged, 300 év, Piarista. Az utóbbi oktató rend tudományos igénnyel megírt itteni történetéről, működéséről, az adott környezetben megvalósítandó szándékaikról, a velük itt és ekkor (utalva az előtte és utána is) történő eseményekről olvashatunk. Eszerint a könyv pontos és új ismereteket tartalmazó, tudományos igénnyel összeállított monográfia. De nem csak az.

A recenzens nincs könnyű helyzetben, amikor a könyv műfaji besorolását szeretné meghatározni. Bizonytalanságának oka a kötet tartalmi-szemléleti elveivel és formai-szerkesztési módszerével van összefüggésben. Az előbbi a szerzők eléggé egyértelmű szándékából következik, céljuk: egy oktató rend által képviselt szellemiség társadalmi szintű érvényre juttatása, a térség illiterátus, „barbár” társadalmának felemelése a megújult katolicizmus által alkalmazott humanitás és paideia eszköztárával. (Szeged lakossága a vizsgált korszak elején 80-86 százalékban katolikus volt.)

Az alapító, a spanyol Kalazanci Szent József (1557–1648) és rendtársai a jezsuita kollégiumok által gyakorolt – ma úgy mondanánk elitképzés – helyett a néptömegek alsó- és középfokú tanítását előírányzó, Európában gyorsan terjedő egységes iskolarendszert alakítottak ki. Az 1551-ben indult, főleg egyetemi szintű jezsuita kollégiumok (Romanum, Germanicum, Hungaricum stb.) mellett a piaristák a „kisebbik testvér” szerepét töltötték be, bár beiskolázási körzetük a tanulók életkorának és társadalmi helyzetének köszönhetően sokkalta nagyobb volt. A jezsuita rend működésének átmeneti felfüggesztése (1773), a mai értelemben vett világi egyetemek elterjedése után a katolikus nevelés tekintetében a piarista rend még nagyobb jelentőségre tett szert.

A történet hatékony megvilágosításához a kötet ebben a kontextusban újszerű módszerekhez, néha

Szerkesztette Károlyi Attila
Dugonics András Piarista
Gimnázium, Piarista Rend
Magyar Tartománya
Szeged, 2022
403 oldal

2023. április–május

meglepő tárgyalási témákhoz, formákhoz folyamodik. Képeskönyv, sok eddig ismeretlen illusztrációval, rajzzal, festménnyel, fényképpel és közel sem csak a piarista rend és iskola történetéből. Lexikon, számos címszóval a jelentős személyekről, tanárokról, diákokról, mozgalmakról, eseményekről. Lektúr, nem kevés bulváros ismerettel. Hogyan válaszolhatnánk a műfajra vonatkozó kérdésre? Egyháztörténet? Város-történet? Iskolatörténet? Sok és (egykor) élő szereplős regényfolyam? Ezek mind együtt megtalálhatók itt, még hozzá igen olvasmányos formában. A hangsúlyozott képiség miatt a szem metaforáját is joggal használhatjuk: több száz mozaikkocka, amelyek együtt adják ki a kész műalkotást. Az ilyen sok egységből álló gyűjtemény esetében fennáll az egységes kompozíció hiányának, a darabokra hullásnak a veszélye. A kronologikus rend szigorú követésével és a fő mondanivaló állandó szem előtt tartásával a szerkesztő ezt a veszélyt ügyesen elkerüli. Minden, nagyjából egységes terjedelmű „lexikon” szócikknek két címe van: először egy általánosabb, bölcséleti jellegű, majd az eseményhez, személyhez kapcsolt konkrét. A történet és jelentése együtt. Néhány példa a kettős címekre: *Szeged piarista ikonja – Révai József tanár és cserkészvezető; Iskolapadból a pokolba – Kókay László harctéri naplójából; Miért lettem történész – Mályusz Elemér, „Isten küldött, szentjánosbogárnak” – Sík Sándor piarista költő, irodalmár, cserkész.*

A legnagyobb centripetális erő maga a cím, a főszereplő. A Piarista. Nagybetűvel, határozott névelővel, hangsúlyozottan egyes számban. Nem valamely főnévhez kapcsolódó melléknév vagy jelző, amit várnánk, mint például piarista gimnázium, diák, rend stb. Az általános fogalmak rendszertani helyéről szóló középkori nagy teológiai viták juthatnak eszünkbe. A kötet a mérsékelt realizmus álláspontját látszik sugallni: *az egyetemesnek tárgyi (reális) léte van, amennyiben az egyedi valók lényegét alkotja (universalis in re).* A piarista universalét (szellemet) birtokló tanárok, papok, legjobb diákok e jelben egységes csoportot alkotnak. Sokaságuk dacára mintha egy személy lennének, bár ez ilyen módon legfeljebb a rendalapító alakjában létezik. A láthatatlan, de megtapasztalható közös szándék cselekvésre késztet, legyen szó tanításról, tanulásról, morálról, nehéz időkben való helytállásról. A tér- és idő-koordináta, a hic et nunc földi valósága csak ezután következik. *Nomen est omen?* – A piarista rend neve, olvassuk a 23. lapon: *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum* (Kegyess Iskola Isten Anyjáról nevezett Szegény Szabályozott Papjainak Rendje). A szegény nem pusztán a rendtagokra és diákjaikra vonatkozik, az ingyenességre, hanem a Máriához, Jézushoz való közelebb kerülés lehetőségére is.

A kötet két részre oszlik. Az 1–2. és 4–8. fejezet Szeged mint befogadó város és a piarista iskola történetéről szól a kezdetektől (1721) egészen máig. Az időrend megfelelő helyén közbeékelt harmadik fejezet az ideáltípus legtökéletesebb magyar (szegedi) testet öltését, Dugonics Andrást, a történet-, dráma- és regényíró, a nevelésmélet és oktatás megújítóját, a nyelvészt, a matematika magyar nyelvű terminológiájának kidolgozóját mutatja be. A mintegy harminc oldalas szakmai életrajzi szöveget számos illusztrációval világosítja meg.

A második rész a *Függelék*, benne a szegedi házfőnökök és igazgatók archontológiája, vagyis a tisztségviselők hivatali névsora, a rövidítések, a képek jegyzéke és névmutatók. Kiemelendő, hogy a vizuális memóriában megőrzött fényképek készítőiről külön lista készült (397–398. lapon).

A könyv törzsanyagát az említett hét fejezet képezi. Mindegyiket egy idővonal, majd ennek kiegészítése, egy kronológia indítja a piaristák első magyarországi iskolájától (1666. november 8.) a könyv írásának, szerkesztésének lezárulásáig (2021–2022). Az első fejezet a prehisztória, várakozás és készülődés az iskola eljövetelére. Itt kerülnek bemutatásra az előjáték szereplői (a rendalapító, a püspök, a főbíró) és az oktatási-nevelési folyamat háromszáz éves története első felének helyt adó Szent Dömötör-templom, a hozzá kapcsolódó rendház és tanterem. Ezen a szakrális szinten játszódtott az első felvonás, amelynek végét az új, Bachó Viktor által tervezett közeli épületbe való átköltözés jelentette (1886, ma Bolyai-épület). Az épületek nem egyszerűen helyszínei, néma tanúi voltak a történéseknek, hanem gyakran meghatározták az emberi cselekvések lehetőségeit a nyomortól a jól felszerelt szertárakig és osztálytermekig. A könyv szerzői évszázadokon keresztül húzódó furcsa dialógust elevenítenek fel az oktatás szereplői és az épített környezet között. Tempora mutantur ez a szakralitás megmaradt a Dóm tér kiépítése során és utána is: a pantheon, a tudás (keleti-déli rész) és a hit (nyugati) termei jelentik a „földi” szintet, míg a Dóm tornyai, kupolája az égbe emelkedést.

A korszakokra való felosztás határpontjait mintegy két évszázadon keresztül iskola- és épülettörténeti események jelölték ki: az elsőt az alapítás körülményei, dokumentumainak leírása és sikeres befejezése (királyi jóváhagyó oklevél, 1720) zárja. A második kezdete: Szent Dömötör-templom felújítása, infrastrukturális fejlesztések, az oktatás megindulása. A vége: Szeged a csanádi egyházmegye felügyelete alá kerül, első tapasztalható sikerek az oktatásban, a színjátszás beépülése a tanításba. A harmadik a katolikus egyház megerősödését, a líceum létrehozását (1792, együttműködését a gimnáziummal) és az 1848-as forradalom közötti időszakot tárgyalja. A következő periódus volt a piarista iskola fénykora: nyolcosztályos gimnáziummá alakult át, új épületbe költözött, tevékenységét kiterjesztette a Szeged környéki tanyasi iskolákra is. A tanárok rendkívüli jelentőségre tettek szert a városban. A piarista főgimnáziumba ellátogatott Ferenc József és Erzsébet királyné (1857). Az időszakban a tanulói létszám 5-800 között mozgott. Magyarok, zsidók (Löw Immánuel), németek, szerbek tanultak a piaristáknál. Az iskola tekintélye jóval nagyobb maradt, mint az időközben létrehozott állami gimnáziumoké. A kialakuló polgárság többségben ide járatta a gyermekeit.

A *Nemzeti útkeresés* című fejezet (1918–1944) olyan két és fél évtized eseményeit tárgyalja, amelyben az egyetem ide kerülésével az intézmény az oktatás teljes spektrumát kínáló, hatalmas állami építkezésekkel támogatott városban működött tovább. A Trianon utáni magyar feltámadás jegyében a magas színvonalú középfokú oktatás hagyományos keretei rendkívül sikeres önképzőkori tevékenységgel (pl. irodalmi, zenei, repülőmodell-készítés, gyorsírás, sport) és a cserkészmozgalomával egészültek ki. Padjaiból a magyar szellemi élet kiváló képviselői kerültek ki, írók (Juhász Gyula, Herczeg Ferenc), zenészek (Huszka Jenő), teológusok (Schütz Antal), egyházi vezetők (Paskai László), történészek (Mályusz Elemér), fizikusok (Öveges József), jogász és politikus (Bibó István), irodalomtörténész (Sőtér István), biológus (Straub F. Brúnó). A névsor hosszan folytatható Zsigmond Vilmos operatőrrel, a pályájukat a szegedi egyetemen folytató professzorokkal (Csillik Bertalan, Ferenczy Lajos, Solymosi Frigyes), olimpiai bajnok sportolókkal (Magay Dániel).

Nem kis részben a piarista gimnáziumnak köszönhetően az 1921-ben a Kolozsvárról ideiglenesen Szegedre költözött Ferencz József Tudományegyetemet tudományos

és kulturális szempontból egyaránt magas színvonalú szellemi közeg fogadta. A felsőfokú oktatási intézmény olyan tanulói-hallgatói intellektuális háttérre számíthatott, amely – kiegészülve az újonnan érkező professzorokkal – hamarosan nemzetközi szempontból is figyelemre méltó eredményeket érhetett el.

„A világ bal felével együtt tökéletes” (Szent Ágoston, Soliloquium 2,1). A hősök környezetében mindig megjelennek az árulók. A szovjet agresszió és diktatúra idején az antipiarista Ortutay Gyula személyében. Az egykori gyenge gimnáziumi tanuló, majd a bencés Várkonyi Hildebrand Dezső és Sík Sándor piarista professzorokhoz dörgölődő egyetemi hallgató a saját karrierje érdekében gátlástalanul elárult mindent és mindenkit. Kozma Miklós belügyminiszter és propagandafőnök házitanítójaként és bizalmas barátjaként a Horthy-rendszert szolgálta, majd ál-kisgazdapárti (valójában kommunista) politikusként folytatta pályafutását, végül a Rákosi-korszak alatt 1947 és 1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszterré avanszált. Ebben a minőségében államosította az egyházi iskolákat, a szegedi piaristákét 1948. június 23-án. Egy évvel később bezáratta a Dugonics András állami gimnáziumot is, a diákokat szétosztották a Baross és a Klauzál középiskolák között.

Az utolsó fejezet az 1990-es újraindulásról szól. Az új piarista gimnázium szellemi irányítói nem a korábbiak egyszerű ismétlésére törekszenek, hanem „új bort akarnak tölteni a régi tömlőbe”. A kalazanciusi iskola célja: a régi tanítások megismerése, megértése. De a vele folytatott beszélgetéshez hozzá kell adni a maiak „egyedi... pótolhatatlan szavait”, az evangelizálás során megváltozik az ember belső világa, gondolkodásmódja, életmódja, egyre szabadabbá, „az ember emberebbé válik” (Urbán József, 367–368). Az iskola 2013 tavaszán fogadta el Hitvallását és küldetésének alapelveit (370–371). Távolba tekintő, humanista állásfoglalás és felelősségvállalás a jövő generációk szellemi fejlődése és morális helytállása érdekében.